

Makalenin Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received : 09.11.2022
Kabul Tarihi / Date Accepted : 02.12.2022
Yayın Tarihi / Date Published : 31.12.2022
Yayın Sezonu / Pub Date Season : Güz / Autumn

Latife Tekin'in Gece Dersleri Romanında Kolektif Kimlik ve Bireyleşme Sorunu¹

Burak ÇAVUŞ*

Anahtar Kelimeler:

Latife Tekin,
Gece Dersleri,
Kolektif kimlik,
Bireyselleşme

ÖZ

Latife Tekin'in Gece Dersleri adlı eseri, Türkiye'nin yetmişli-seksenli yıllardaki politize olmuş insanını odağına almış bir romandır. Romanın temel izleği, kolektif kimlik ile bireysel kimliklerin çatışması, bireyin kolektif hareket içerisinde kendi benliğinden uzaklaşması sorunsalıdır. Tekin, bu sorunsalı özellikle de seksen darbesinden sonraki gelişmeleri dikkate alarak romanın odak noktası haline getirmiştir. Bu çalışmanın amacı da kolektif kimliklerin bireysellik üzerindeki etkilerini tartışmak ve bunun edebî düzlemdeki görünüşünü Gece Dersleri romanından hareketle ortaya çıkarmaktır. Dolayısıyla romanın incelemesi kolektif kimlik, kitlelilik, ideoloji, örgütlü yaşam gibi kavramlar etrafında yapılmıştır.

The Problem of Collective Identity and Individualization in Latife Tekin's Novel Night Lessons

Keywords:

Latife Tekin,
Gece Dersleri,
Collective identity,
Individualization

ABSTRACT

Latife Tekin's Gece Dersleri is a novel that focuses on the politicized people of Turkey in the seventies-eighties. The main theme of the novel is the conflict between collective identity and individual identities, and the individual's alienation from himself in the collective movement. Tekin has made this problematic the focal point of the novel, especially considering the developments after the eighty coup. The aim of this study is to discuss the effects of collective identities on individuality and to reveal the ways in which it appears in the literary plane. Therefore, the novel review collection was created around concepts such as identity, massiveness, ideology and organized life.

¹ Bu makale sorumlu yazarın Doç.Dr. Taner Namı danışmanlığında hazırlanan ve 20.06.2016 tarihinde sunulan 1980-1990 Yılları Arasındaki Türk Romanında Kimlik Sorunu adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Dr.Öğr.Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Erbaa Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-mail: burak.cavus@gop.edu.tr , Orcid: 0000-0002-5050-6523.

GİRİŞ: KOLEKTİF KİMLİK KAVRAMI

Kolektif kimlik, bireyin aidiyet duygusuyla bağlandığı çeşitli etnik, dinî, siyasî, sınıfsal vb. gibi gruplarla paylaşılan ortak bir kimliğe işaret eder. Kolektif kimlik, ben duygusundan ziyade biz duygusunu aşıl原因an, bireysel düşünmek yerine ortaklaşa düşünmeyi veyahut ortak paylaşılan düşünceyi benimsemeyi öngören bir kimliktir. Çeşitli zamanlarda, farklı kolektif kimlikler öne çıkmıştır. Gerek toplumsal düzeyde gerekse bireysel düzeyde, farklı zamanlarda farklı aidiyetlere duyulan ihtiyaçlar, çok çeşitli kolektif bütünlüklerin içerisinde yer alınmasına sebep olabilir. Örneğin modern öncesi zaman ile modern sonrası kıyas ettiğimizde, modern öncesi din temelli kolektif bütünlükler mevcutken; modern sonrası siyasi, kültürel ve ulusal bütünlüklerin yer aldığı görülür. Dolayısıyla, modern öncesi toplumlarda daha çok din paydasında buluşulup, dini referanslarla hareket edilirken; modern sonrası dönemde siyasi ideolojiler, ulusal kültür gibi yönlendirici bütünlüklerin kavramlarıyla düşünce dünyası ve eylem alanları oluşmuştur. Bugün postmodern, ileri modern, küresel veyahut teknoloji çağı olarak adlandırılan zamanda ise çok daha farklı kolektif gruplar vardır ve aidiyet ihtiyacı bu gruplara üyelik ile karşılanır. Taraftar grupları, cinsiyete özgü gruplar, çevreci gruplar, sanal gruplar gibi kolektif kimlik inşasını üstlenmiş bütünlükler vardır. Bu grupsal faaliyetlerin her dönemde olması ise hem aidiyet ihtiyacının hem de kolektif kimliğin her zaman olduğuna ve ilerde de olma ihtimalinin yüksekliğine işaret eder. Kolektif birliklilikler içerisinde yer alma arzusu, insani bir gereksinim olarak her zaman hayat içerisinde yer almıştır. “İhtiyaçlar, sadece maddi ihtiyaçlardan ibaret değildir. İnsanın kendini değerli hissedebilmesi, güçlü bir benlik duygusu yaşayabilmesi için duygularının da tatmin edilmesi gerekmektedir. Bir grup tarafından tanınma, onaylanma, desteklenme ve grubun bir parçası olarak görülme bu duygulardan en önemlileridir. Bu duyguların yanı sıra aidiyet ve mensubiyet duyguları da kişisel oluşum sürecinde önemlidir. Bu iki duygu farklılıklar temelinde değil, aynılıklar temelinde hissedilir. Dolayısıyla denilebilir ki kolektif kimliklerin oluşumunda aidiyet ve mensubiyet duygularının önemli etkileri olmaktadır” (Göktolga 2012: 121). Kolektivite içerisinde yer almayı bir davranış biçimi olarak düşünürsek bu C.G.Jung’un kolektif bilinçdışı kavramıyla anlamlandırılabilir. “Kolektif bilinçdışı aynı zamanda insanların tarih çağlarına, toplumlara, ırklara bakılmaksızın, dünyanın kuruluşundan bu yana meydana gelen evrensel durumlara karşı gösterdiği kalıplaşmış davranış biçimlerini içerir” (Jung 2006: 33). Dolayısıyla kolektif kimlik edinme durumu insanın tarih boyunca biz olma ihtiyacı doğrultusunda gerçekleştirdiği bir davranıştır. Kolektif kimliklerimiz, yalnız olmadığımızı, birtakım değer, inanç ve davranışlarımızın başkaları tarafından da sahiplenildiği hissini verir. Bireysel kimliklerimiz daha çok farklılıklarımızı gösterirken; kolektif kimliğimiz aynılıklarımızın bir göstergesidir. Örneğin siyasal kimliğimiz, bizi aynı siyasi düşünceleri paylaşan kişilerle ortak bir paydada buluşturur. Yine aynı ulusal kimliği taşıyan vatandaşların ulusal kültür etrafında bir araya gelmesi de kolektif kimliğin aynılık yönüyle ilişkilidir. Nitekim aynı ulusun vatandaşları, birbirlerine ulusal bağlarla bağlıdır ve birçok düşünceleri, davranışları benzerdir.

Kolektif kimlik, grup içindekiler için aynılığa işaret ederken; grup dışı olanlarla da benzersizliğe işaret eder. Dinî bağlamda Hristiyan kimliğini taşıyan kişi, Hristiyanlarla aynı değerlere sahipken, Müslüman olanlarla farklı değerlere sahiptir. Bu kişi hem bir kolektif kimliğe sahiptir hem de diğer dini kolektivite dairesindedir. “Kolektif kimlik, belirli bir toplumun yegâneliğini (uniqueness) bireysel karakterini şekillendiren ve dolayısıyla da kendisini diğer topluluklardan ayrı olarak kurabilmesine ve bu şekilde işlemesine imkân sağlayan belirli semboller, alanlar ve karakteristiklere sahiptir” (Göktolga 2012: 122). Kolektif kimlik kazanmak, bir grup içerisinde birtakım sembollerin, hareketlerin, inançların, değerlerin anlamlı hale gelmiş olmasıdır. Bireysel düşünülmediğinde anlamsız gibi görülen birçok şey, grubun özellikleri dikkate alındığında anlamlı hale gelebilir. Çeşitli gruplar, kendi karakteristik özelliklerini bireylere yansıtarak kolektif kimlik inşasını hızlandırır. Bu inşa sürecinde; semboller, idealler, tarihi figürler ve olaylar, millî ve dinî normlar önem kazanır. Birey, bu değerleri sahiplendikçe toplumsal varoluşunu hızlandırır ve grup

üyeliğini kazanır. Aynı zamanda aidiyet ihtiyacı da giderilmiş olur. Hem başkaları tarafından onaylanır, kabul edilir hem de onlarla ortak özelliklere sahip olur. Dolayısıyla “biz” duygusunu hissetmeye başlar.

Bu aidiyet duygusunun tatmin edilmesi, zamana ve çevreye göre değişir. İhtiyaç duyulan birliktelik, kimi zaman siyasi, kimi zaman dini kimi zamansa mesleki olabilir. “Bireysel veya kolektif kimlik ihtiyacı, bir kişi veya grubun kendisinde duyduğu ve doyurmaya çalıştığı bir ihtiyaç olmaktan ziyade, toplumsal yapı ve örgütlenmelerle, çevresel norm ve değerlerle, dünyanın ve çağın havasıyla ilişkili olarak gelişen ve yaşanan bir ihtiyaçtır” (Bilgin 2017: 14). Dolayısıyla her dönemin kendine özgü kolektif birliktelikleri vardır. Örneğin, sanayii çağında sendikalar, işçi birlikleri gibi örgütlü ve siyasi temelli birliktelikler varken; teknoloji çağında sanal birliktelikler yaygınlık kazanmıştır. Aidiyet ihtiyacı, çeşitli sanal gruplar içerisinde karşılanmaktadır. Kolektif kimlik edinmenin veyahut bir bütünlüğün içerisinde yer almanın nedenlerinden birisi de güvenlik ihtiyacıdır. Bütün belirsizlikleri anlamlandırmak, tek başına kalmamak ve kendini birilerinin yanında hissetmek, kolektif kimlikle mümkündür. “Bunun nedeni, bir gruba aidiyetin bir bireye güvenli bir hayat sağlamasıdır. Bu güvenlik hissinin nedenlerinden bir tanesi, kendi grubu dışındakileri kategorilendirmek suretiyle dünyayı daha anlaşılır kılmaktır” (Göktolga 2012: 127). Kolektif kimlik, bireyin kimlerden olduğunu ve nereye ait olduğunu bildirdiği için güven verir. İnsanın bu dünyada yalnız olmadığını bilmesi, başarılarını ve acılarını paylaşacak birilerinin olması, en temel ihtiyaçlardandır. Nitekim insanın kendisini güvende hissedebilmesinin ön koşullarından biri de yanında, arkasında birilerinin olduğunu bilmektir. Kolektif kimlik de tüm bunları sağlayarak, kişinin yalnızlığını, korkularını, hiçliğini ortadan kaldırır ve ona güvenli bir kişiler ağını ve değerler bütünlüğünü sağlar. Bu sebeple kolektif kimlik, varoluşsal bir meseleye gönderme yapar. Gerek fizyolojik gerekse ruhsal bir birliktelik, ancak kolektif bir yapının içerisinde olmakla sağlanabilir. Çünkü kolektif kimlik, belli bir bilişsel, duygusal, ahlaki ve simgesel birliği sağlar. Şeyleri anlamlandırmanın, duyguları paylaşmanın, dünyayı algılamının ve diğerlerini ayırt edebilmenin en kısa yoludur. Nitekim bir kültürün, din, millet ve kabilenin üyesi olmak, dünyadaki her şeye karşı bir tutum ve davranışı hazır olarak sunar. Nitekim kolektif hareketler zaten bir inanç, düşünce ve eylem etrafında birleşirler. Dolayısıyla “aynı grup kimliğinin taşıyıcısı olan bireyler arasında belirli konulardaki önyargı, anlayış ve eğilimler benzer bir nitelik arz eder. Zira bu noktada taşıyıcısı oldukları kolektif kimlik, bireylerin algılama, yargı ve karar mekanizmalarını etkiler” (Anık 2012: 47). Bireysel düşünceden önce, grubun ortak yaklaşımı öncelik kazanır. Tüm bunlar dikkate alındığında, kolektif kimliğin aidiyet, güvenlik, varoluşsal bütünlük, dünyayı anlamlı kılmak ve ayırt etmek ile ayırt edilebilmek için tercih edildiğine ulaşılır.

Kolektivite İçinde Benlik Arayışı

Gece Dersleri, Latife Tekin’in 1986 yılında yayınlanan üçüncü romanıdır. Romanda seksen darbesi öncesi Türkiye’deki siyasallaşma, örgütlenme ve kutuplaşma cereyanına dâhil olmuş bir karakterin kolektivist oluşumlar içinde bireyleşme sorununa değinilmiştir. *Gece Dersleri*, Gülfidan adlı bir kadın karakter üzerinden bireyleşme sorununa eğilir. Gülfidan, on sekiz yaşında sol görüşlü bir örgüte üye olur. Bu örgütün lideriyle de evlenir. Kadın kollarının önemli bir üyesidir ve kendini işçilere adanmış bir kadındır. Roman, Gülfidan’ın dilinden anlatılır ve geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman iç içedir. Belirli bir olay örgüsü çerçevesinde ilerlemeyen romanda, gerçek ve hayal, korku ve kaçış, ideoloji ve eleştiri sürekli yan yanadır. Gülfidan, bir kaçış olarak örgüte girmiştir. Ancak örgüt içinde hiçbir zaman kendisi olmadığını ayrıca uğruna ölümü göze aldıkları işçilerin, bir sınıf bilincinde olmadıklarını fark eder. Bunların yanında kendi kadınlığını ve bedenini hissedebilmek için, bireyleşme, özgürleşme çabası içine girer. Sekreter Rüzgâr kod adıyla edindiği örgüt kimliğini kabullenemez. Bir kolektif kimlik olan bu siyasi kimliği, onun bireyleşme çabalarını engeller. Gerek örgüt içindekilerin uyarıları, tehditleri, yönlendirmeleri gerekse kendisinin parçalanmış benliği onun

bireyleşmesi için engel teşkil eder. O tüm bu baskılardan, annesinin anılarına giderek direnmeye çalışır. Bu sebeple romanda sık sık Gülfidan'ın annesiyle olan anıları ve annesinin karakteri, bir çıkış yolu olarak değerlendirilir. Ancak roman boyunca Gülfidan'ın herhangi bir kimliği tam olarak benimsediği görülmez. İçinden çıkmak istediği bir kolektif kimliği ve kendi tercihi olan bireysel kimliği arasında sıkışmıştır. Romanın anlatıcısı olan Gülfidan'ın bu durumu romanın diline de yansımıştır. Çeşitli ideolojik terimler ile masalımsı unsurların iç içe geçmiş bir vaziyette romanda yer alması, anlatıcı kişinin, kimlikler arasında kalmışlığının biçimsel düzlemdeki göstergesidir.

Gülfidan'ın içinde bulunduğu kolektif hareket, siyasi tabanlı bir ideoloji aracılığıyla oluşmuştur. Onu daha iyi çözümleyebilmek için, Türkiye'de gelişen öğrenci hareketlerine ve ideolojinin ne olduğuna bakmak faydalı olacaktır.

Türkiye'de siyasi hareketler ve oluşumlar, tek parti döneminin bitmesiyle ortaya çıkmıştır. Sanayiinin gelişmesi, eğitim seviyesinin artması, özgürlük, demokrasi ve insan hakları gibi değerlerin önem kazanması, hukuki süreçlerin başlaması gibi faktörler, her kesimden insanın siyasetle olan ilişkisini artırmıştır. Çok partili hayata geçiş, sendikaların açılması, sivil toplum örgütlerinin çoğalması gibi faktörler de Türkiye'de siyasetin tabana yayılmasına zemin hazırlamıştır. Tüm bunlar gençliği, özellikle de üniversite gençliğini etkilemiş, onların da siyasi kimlikler edinmesine ortam hazırlamıştır. Gençlik arasında yayılan ideolojilerden birisi de Marksizmdir ve devrim idealiyle bir araya gelen gençler, Türkiye'nin kurtuluşunu bu ideolojide bulmuşlardır. Marksizmin yaygınlaşmasında çeşitli sebepler vardır. "Türkiye'nin kendi toplumsal yapısından kaynaklanan, gözle görülür sorunlar (yoksulluk, işsizlik, siyasal özgürlüklerin kısıtlılığı vd.) gençliğin tepkisinin içeriğini oluşturan özgün unsurlar oldu. Marksist klasiklerin Türkçeye çevrilmesiyle de Sosyalist fikirlerin çekiciliğiyle gençlik hızla ideolojik düşünmeye ve eylemlerde bulunmaya başladı" (Alagöz 2005: 121). Böylece siyasi kutuplaşma ve siyasallaşma kitleleşmiştir. Yetmişli yıllara damgasını vuran öğrenci hareketleri, kutuplaşmalar, siyasi çatışmalar, büyük bir yayılım göstermiştir. Türkiye'nin iç sorunlarının yanı sıra dünyada gerçekleşen değişiklikler de bu yayılmayı etkilemiştir. "Türkiye'nin 1970 sonrası politik ortamının oluşumunda, bütün dünyayı da sarsan 68 sürecinin etkisi büyüktür. 1968'de canlanan öğrenci hareketleri daha sonra işçileri, köylüleri ve aydınları da içine alacak kadar yaygınlık kazandı. Dünyada olduğu gibi ülkemizde de toplumsal ve bireysel taleplerin yükselmesi birden ortaya çıkmadı. Yıllardır olgunlaşan, dipten kabaran bir dalganın patlaması olarak kendini gösterdi" (Alagöz 2005: 114). Bu yıllar sadece Türkiye'de değil, neredeyse dünyanın her bölgesinde çeşitli ayaklanmalara, hareketlere, örgütlenmelere sebep olmuştur. "1968, dünya gençliğinin başkaldırı yılıydı. Gençlik hareketleri Batı Avrupa'yı, Kuzey Amerika'yı, Ortadoğu'yu, başta Hindistan olmak üzere bazı Asya ülkelerini ve hatta bir Doğu Bloku ülkesi olan Çekoslovakya'yı derinden sarstı. Kuşkusuz gençleri harekete geçiren nedenlerin, ülkeden ülkeye benzeyen yanları olduğu gibi, ayrılan yanları da vardı" (Toprak 2003: 188). Bu ayaklanma sebepleri Türkiye'de yoksulluk, işsizlik, eğitim eşitliği, ücretsiz eğitim, siyasi özgürlük, fikir hürriyeti gibi Türkiye'nin uzun yıllardır uğraştığı sorunlar iken; gelişmiş ülkelerde daha farklı özgürlükler içindi. Daha çok üniversitelerde yayılan bu fikirler, çeşitli örgütlerin kurulmasını, kutuplaşmaların artmasını ve ideolojik dünya görüşüne göre yaşamayı hızlandırdı. Bu yıllarda kolektif birliktelikler, kitlesele eylemler gençler arasında ortak bir bilinç oluşturdu. En nihayetinde ise "öncelikle üniversitelerde sıradan öğrenci istekleri biçiminde görülen hareketlenme, hızla ideolojik nitelik kazanarak ülkede toplumsal bir devrim yoluyla sosyalizmi kurmayı amaçlayan siyasi kimliğe bürünmüştür" (Alagöz 2005: 121). Siyasi kimlik kazanarak ilerleyen eylemler, aynı zamanda karşıt ideoloji taraftarlarını da harekete geçirmiştir. Siyasallaşmanın hızla arttığı yıllarda, henüz tam anlamıyla demokrasi kültürünün yerleşmediği Türkiye'de, siyasi kimlikler sürekli birbiriyle çatışmıştır. Hem devlet güçleri ile siyasi aktörler hem de siyasi aktörler arasında meydana gelen çatışmalar, ülkede yoğun bir karamsarlık ve korku havası oluşturmuştur. Her gün gençlerin öldüğü, her gün tutuklanmaların yapıldığı, okulların basıldığı, mahallelerin kurtarıldığı bir ülke haline gelmiştir.

Öğrencisinden işçisine, sivillerden askerine kadar herkesin ideolojik tutumlar içerisinde girdiği, ülkenin büyük sorunlarla karşı karşıya kaldığı açıktır. Roman karakterimiz Gülfidan da bu yılların havasını solumuş, bu günlere şahit olmuştur. O da eylemlere gitmiş, pankart hazırlamış, sloganlar atmış, devrime inanmıştır. İçinde bulunduğu kitlesel hareket, onu sadece belirli bir noktaya odaklamıştır. Zamanın ve toplumsal şartların getirisi olan bu durumu, Şerif Mardin genel bir ifadeyle şöyle açıklar: “Batı’da bir endüstri toplumu içinde yaşarsak, bir bakıma dünyayı içinde bulunduğumuz sınıfın açısından algılarız: fakat Afrikalı bir kabile olan Yakö’lerden isek, dünyayı içinde bulunduğumuz yaş grubu açısından algılarız. Japonya’da yaşarsak dünyayı içinde bulunduğumuz dikey grubun açısından görürüz. 13. Yüzyılda Konya’da esnaf ileri gelenlerinden biri olarak yaşasaydık, dünyayı bir fütüvvetname’nin koyduğu kurallar açısından değerlendirecektik, 1930’larda öğrenci olarak bir Türk üniversitesinde yaşasaydık, dünyayı Atatürkçülüğün Batıcılık ve Batı’ya yetişme anlayışı içinde algılayacaktık” (Mardin 2013: 104). Dolayısıyla zaman ve çevre, dünyayı ve olup bitenleri algılamamızda doğrudan etkileyici bir güce sahiptir.

İdeoloji, “önemli toplumsal ayrımların belirmeye başladığı çağdaş toplumun kendine bir yaşam çerçevesi bulma çabasıdır. Bu toplumda beliren şartlar içinde insanların toplumdaki koparak yabancılaşması olayı da ortaya çıkıyor. İdeoloji gerek yabancılaşmış aydının gerekse yabancılaşmış sokaktaki adamın kaygı ve korkularına getirilmiş bir cevaptır” (Mardin 2013: 132-33). İdeoloji, ayrımların, değişimlerin gündeme gelmesiyle birlikte bir ihtiyaç haline geliyor. Türkiye’deki ideoloji ihtiyacı da bir değişim sonucu ortaya çıkmıştır. Bu değişim batılılaşma, sanayileşme, kentleşme gibi olgulardır. Yeni bir toplum, eski değerlerinden uzaklaştıkça, eski inançlarını da kaybetmiştir. “Birey daha geleneksel ortamların sağladığı psikolojik desteklerden ve güven duygusundan yoksun olduğu bir dünyada kendisini kaybolmuş ve yalnız hisseder” (Giddens 2010: 52). Bu noktada yeni toplum için yeni inanç, ideolojidir. Geleneksel toplumlardaki doğal birlikteliğin yerini, ideoloji aracılığıyla sınıf birlikleri almıştır. Kapitalist Batılı bir toplum olma yolunda ilerleyen Türkiye’de, sınıflar ancak 1960 ve 1970’li yıllarda oluşmaya başlamıştır. Dolayısıyla sınıf bilinci ve ideoloji birlikteliği de bu yıllarda görülmeye başlar.

Gece Dersleri’nin Gülfidan’ı da değişmiş bir toplum yapısı içinde, kendi sınıfından olanlar için ideolojiyle bütünleşir. Sınıfı için bir şeyler yapma arzusu onun için itici güçtür:

“Bir şeyler yapmak lazım... Bir şeyler yapmak lazım... diye titreyen ses tellerine tüm kalbimle uzandım ve halka gibi ateşleri boynuma takıp ‘Dernek defterine beni de yazın!’ cümlesinde soluklar içinde kaldım” (Tekin 2012: 14).

Artık Gülfidan kolektif bir hareketin üyesi olmuştur. İçine girdiği kitlenin ortak paydalarını sahiplenir, ortak bilinçlerini kendi bilincinin önüne geçirir. Dolayısıyla artık bireysel değil, kitlesel hareketlerin, davranışların, düşüncelerin öznesi hâline gelir. Kendi benliğini, kitlesel benliğin çıkarı için feda eder. Kitlenin oluşumu Le Bon’a göre öncelikle fikirlerle başlar. “Kitle gücünün doğuşu; önce hafızalara yavaş yavaş eklenen bazı fikirlerin yayılması, sonra da o zamana kadar düşünce halinde kalmış bazı kavramları uygulama sahasına çıkararak bireylerin yavaş yavaş birleşmeleriyle olmuştur” (Le Bon 2005: 17). *Gece Dersleri* romanında karakteri kitleselleştiren fikir ise devrimdir. Tek başlarına yapamayacakları devrimi, örgütlenme yoluyla yapabileceklerine inanırlar. Kitle, normal bir bakışla, sıradan, rastgele bir araya gelmiş kalabalıklara işaret edebilir. Bir caddede yürüyenler, bir tiyatroyu izleyenler de kitledir, ancak kitleyi psikolojik açıdan değerlendirdiğimizde farklı sonuçlar ortaya çıkar. Le Bon kitleye psikolojik açıdan bakar ve şunları söyler:

“Psikoloji bakımından ise kitle tabiri, büsbütün başka bir anlamda kullanılır. Bazı muayyen hallerde bir araya gelen insanlar topluluğu, onu vücuda getiren ayrı ayrı fertlerin sahip oldukları karakterlerden çok farklı yeni karakterlere sahip olur. Bilinçli kişilik ortadan silinir. Bütün bu birleşmiş fertlerin fikirleri ve hisleri tek bir istikamete yönelir. Şüphesiz geçici, fakat pek açık özellikler gösteren kolektif bir bilinç oluşur” (Le Bon 2005: 23-24).

Kolektif kimlik de böyle bir kolektif bilinç ile kazanılır. Bu kolektif bilinç, grup üyelerinin her birine grup kurallarını, hedeflerini, simgelerini öğretir. Grubun değerleri, diğer grup değerlerinden önde tutulur. *Gece Dersleri'nin* Gülfidan'ı kolektif bilincin kuralcı yapısını "biz tanımlarla yaşayan robotlarız." (Tekin 2012: 44) diyerek belirtir. Gülfidan, Sekreter Rüzgâr kod adıyla kolektif kimliğini alır ve ait olduğu grubun yaşam kültürünü, simgelerini öğrenir. Dili, kılık kıyafetleri, seçimleri, zevkleri, idealleri artık bu kolektif kimliğine uygunluk gösterir hâle gelir. Özellikle de kullanılan dil, bu durumu en net gösteren işaretlerdendir. Kolektif kimlikle beraber, kolektif dil de kullanılmaya başlanır. Romanda burjuva, ezilenler, oportünist, devrim, eylem, toplumculuk, ideoloji, işçi, halk gibi daha çok Marksist jargona ait kelimeler ve kavramlar kullanılır:

"Parkamın cebinde devletle devrim, gözlerimde alev alev iki bebek, en son çıkan ideolojik marşları söylemeye gidiyordum...Burjuvazi domuz!... Halkımız için inim inim inliyordum" (Tekin 2012: 79).

Parka, potin giyen Gülfidan, lüksten kaçınır, sadeliğe, paylaşmaya önem verir. Her şeyden çok, davayı düşünür. Dava ve devrim, bir araya gelmiş olan ideolojik kitlenin, itici gücüdür. Nitekim kitleliliğin bileşimlerinden birisi de hedeftir. "Kitlenin bir yöne gereksinimi vardır. Kitle hareket halindedir ve bir hedefe doğru hareket eder. Bütün üyeleri için ortak olan yön, eşitlik duygusunu kuvvetlendirir...Yön, kitlenin varoluşu bakımından temel öneme sahiptir" (Canetti 2006: 30). Gülfidan da kitle içerisinde kitlenin belirlediği yön doğrultusunda dilini, giyimini, hayallerini, tercihlerini, duygu ve düşüncelerini değiştirerek ilerlemeye başlar. Sekreter Rüzgâr olarak yaşamaya, var olmaya çalışan Gülfidan zamanla kendi kimliğinden, benliğinden uzaklaşır. Bir nevi diğer bireysel ve sosyal kimliklerini bastırır. Çünkü kolektif kimliğin bir özelliği de "diğer kimlikler üzerindeki baskınlığıdır. Kolektif kimliklerin ortaya çıkması, o an için diğer sosyal kimliklerin zayıflaması, geri çekilmesi anlamına gelir. Başka bir ifadeyle, kolektif kimlikler, işlerlik kazandıkları durumlarda, yönelinen amaç ve buna ilişkin gerçekleştirilecek eylemlerin belirlenmesinde diğer kimlikler üzerinde baskın olmaktadır" (Göktolga 2012: 130). Bu durumu Gülfidan'ın şu sözleri özetler:

"Artık Sekreter Rüzgâr kod adıyla durup duran kalıbımın içinde azar azar küçülerek yok olacağımı anladım ve korkarak ağladım" (Tekin 2012: 21).

Zamanın, çevrenin, sosyo-ekonomik ve politik koşulların etkisiyle sahiplenilen kolektif kimlikler, içinden çıkılması hem çok kolay hem de çok zor olan kimliklerdir. Kolaydır, çünkü zaman sürekli akmakta ve sürekli değişen koşullar yeni kimlikler edinilmesine fırsat tanıyor. Zordur, çünkü içinde bulunduğumuz kolektif hareket siyasal bir oluşum ise üzerimize giydiğimiz siyasallık, kolay kolay çıkartılamaz. Hem devlet nazarında hem içinde bulunduğumuz hem de dışında kaldığımız siyasal oluşumlar nazarında kolektif kimliğimiz, daha sonraki yaşamımızı da etkiler. Türkiye şartları altında değerlendirdiğimizde ise daha özel faktörlerin, siyasallaşmayı etkilediğini görürüz. Türkiye'de yaşanan fişlemeler, işkenceler, darbeler, aşırı kutuplaşma ve ötekileştirmeler, siyasal kimlik sahiplerini bir dönem çok fazla olumsuz etkilemiştir. İşinden olanlar, okulundan kovulanlar, idam edilenler, makamını kaybedenler, cezaevlerine girdikten sonra bir daha görülemeyen kişilerin sayısı oldukça fazladır. Özellikle de yetmişli seksenli yıllara damgasını vuran bu gelişmeler, Türkiye'de kolektif hareket içinde olanları son derece olumsuz etkilemiştir. Bunlara ek olarak demokrasi kültürünün hem ülke çapında hem de siyasi gruplar içerisinde tam olarak yerleşmemesi, eleştiri unsurunun hoşgörülü karşılanmaması da kolektif hareket içinde olanları olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla kolektif kimlik edindikten sonra bireyleşmek isteyen kişiler, çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Hem grup içinde hem devletle olan ilişkilerinde hem de kendi içinde birtakım sorunlar baş göstermiştir. İncelenen romanda da kolektif kimlik edindikten sonra bireyleşmeye çalışan kişinin, benzer sorunları yaşadığı gözlemlenir. Bu gözlemleri başka bir çalışmadan da faydalanarak şöyle gösterebiliriz. *Gece Dersleri'nin* Gülfidan'ı, diğer çalışmadaki tespitlere göre, hayatında üç kez kopuş yaşar. Bunlar arasında bizim için önemli olanı ikincisi ve üçüncüsüdür. Bu kopuşlar ise şöyle açıklanmıştır: "Gülfidan'ın hayatının

ikinci kez başını alıp gitmesi, Sekreter Rüzgâr kimliğini edinmesiyle olur” (Parla-Irzık 2004: 215). Bu geçiş anı romanda ise Gülfidan’ın dilinden şöyle anlatılır:

“Saygıdeğer bayanlar’ dedim, ‘Sizlere sapkın gönlüme kalkan ettiğim örtü üstüne yemin ederim ki, bir gün yeryüzüne ineceğinizi, sihirli parmaklarımızla bana dokunacağınızı biliyordum. Haberinizi getiren gözleri siyah damarlı, uzun kirpikli, kırık bir Türkçeyle konuşan kadını yolculadıktan sonra artık örtüye ihtiyacım kalmadığını anladım. Kendime verdiğim sözü hatırlayarak bahçemizdeki nar ağacının altına indim. Örtüyü güneşe tuttum ve yaktım. Basit bir tören olduğu için anlatılmaya değmez. Diyeceğim, dumanların ve yanık bez parçalarının altından varlığını yoksullara adamak isteyen bu elmas parçası çıktı” (Tekin 2012: 55-56).

Bu geçiş, Gülfidan’ı bireysel kimliğinden kopararak, Sekreter Rüzgâr kod adıyla kolektif kimlik edinmeye götürür. Artık Gülfidan, bireysel yaşayan, kendi sorunlarıyla uğraşan birisi olmaktan çıkarak içine girdiği gruba hizmet etmek, o grubu ideallerine taşımak için yaşayacaktır. Ancak belli bir zamandan sonra Gülfidan, içinde bulunduğu grubun kimliğini benimseyemediğini fark eder. Aynı zamanda kendi bireyselliğini keşfetmek arzusu onun kolektif harekete karşı direnmesiyle kendini gösterir. Bu bireysellik, kadınlık kimliğine yöneliktir. Daha önce, kolektif çıkarlar için bir çocuğunu aldırın Gülfidan, daha sonraki çocuğunu doğurmak ister. Kadınlık duygusu, annelik hissiyatı, ideolojinin ve kolektif kimliğinin önüne geçer. Ancak bu noktada, örgüt üyeleri tarafından eleştirilir. Bireysel düşünmekle suçlanır: “Militanlık yılları sırasında örgüte karşı en somut, en kararlı, aynı zamanda belki de en basit ve alçakgönüllü direnişi on dokuz yaşında karnına düşen oğlanı doğurarak olmuştur.” (Parla-Irzık 2004: 218). Gülfidan’ın çocuk doğurması, örgüte ve kolektif kimliğine karşı bir direniştir.

Bu direniş, romanda şöyle anlatılır:

“Elveda ey, bulutlara yazılı gündeminizden toprağa atlayıp intihar etmektir maksadım. O kuş lastiği gibi demirden aletine doktorun bindirecekseniz beni, karnımdan cenazeler çıkartan kaynanam gibi, ölmek daha şeker. Doğurmak istiyorum bebeğimi, eli kırbaçlı küfürbaz cininizin izniyle. Siz annemin yeşil atlarının yüzüne okuyup üfleyin Kalinin’in fedakârlık defterini. Teklifinize uyup saplantılarımın gönlünü kıramam. İade ediyorum görevli kolluğum ile karton önlüğümü” (Tekin 2012: 80).

Gülfidan, örgüt içerisindeyken de bireyleşme, özellikle de kadın kimliğiyle bireyleşme çabası içerisindeyken. Ancak, örgüt içerisindeyken tam olarak bunu başaramaz. Çünkü örgüt, onun kolektif kimliğine göre davranmasını bekler. Gülfidan’ın kadınlık duygularına karşı da şöyle bir tepki gösterilir:

“Sekreter Rüzgâr,

Bir öncüye yakışmaz. Kromanyon ülkesinin sultanının iş, alet ve avadanlık adlarında üç evladı vardı diyerek ortalarda dolaşmak. Elini yüreğine koy ve Angola kadın örgütünün başkanının altı çocuk doğurduğu diyara bir de coğrafya haritalarından bak. Oralar ormanlık. Ricamızı kırma ve bireysel boyutlar kazanma meselesini lütfen devrimden sonraya bırak.

Not: Kongre salonunu süsleme görevi size verildi.

Bebeğin aldırılması için gerekli parayı K.H.K. sağlayacaktır” (Tekin 2012: 81).

Kolektif kimliğinin altında ezilen bireyliğini, kadınlığını ve ruhunu yeniden ayağa kaldırmak için örgüte başkaldırın Gülfidan, örgüt içinden bir tepkiyle karşılaşır. Bu tepkilerden kaçış ve bireysel benliği bulmak için ise Gülfidan, annesine ve yine kadınlığına dönmek için çabalar. Ancak bu noktada da yine bir çatışma söz konusudur. Bu çatışma Sekreter Rüzgâr ile Gülfidan kimliği arasındaki çatışmadır. “Gülfidan’ın Sekreter Rüzgâr kimliğini benimsemekte yaşadığı zorluğun temel sebebi, Sekreter Rüzgâr kimliğinin kadın kimliği ile yaşadığı çatışmadır. Sekreter Rüzgâr, Gülfidan’ın annesinden, ana dilinden vazgeçmesini, kadınlığını ikinci plana itmesini bekleyen bir roldür” (Gökçe

2012: 95). Fakat Gülfidan, roman boyunca annesini anımsar. Annelik güdülerini dile getirir. Kadınlık duygusunu tatmak ister. Dolayısıyla Gülfidan, iki kimlik arasında kalır. Daha genel ifadeyle söylersek bu durum, kolektif kimlik ile bireysel kimlik arasındaki bir çatışmadır. Gülfidan'ın daha sonra edindiği Sekreter Rüzgâr kimliği, onun bireysel kimliği üzerinde bir baskı kurarak, Gülfidan'ı kadınlığından uzaklaştırır. Dolayısıyla Gülfidan'ın kadınlığına dönüşü, aynı zamanda bireyselliğine dönüşüdür. Yeniden doğmak ve kendini gerçekleştirmek için doğuştan verilen cinsiyetine ve anneliğine ulaşmak ister. Bu hem bir karşı çıkıştır hem de öze dönüştür. Çünkü Gülfidan'ın cinsiyeti ve içgüdüsel duyguları, örgüt içinde yok sayılmakta ve hatta dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Gülfidan ilk önce bir çocuk doğurarak bu baskılara karşı çıkar. Daha sonra ise iyiden iyiye örgütü eleştirmeye ve onunla alay etmeye başlar. Yukarıda değinilen Gülfidan'ın kopuşlarından üçüncüsü ise, 12 Eylül tarihiyle başlar. "Gülfidan'ın hayatının üçüncü kez başını alıp gitmesi 12 Eylül darbesinin ardından, yenilginin kesinleşmesiyle olur" (Parla-Irzık 2004: 218). 12 Eylül askeri darbesi, Türkiye siyasi tarihinin önemli dönemeçlerinden birisi olmuştur. Darbe, siyasi kutuplaşmaları, örgütleri, kişileri, partileri son derece derinden etkilemiştir. Ülkedeki kargaşa, cebren de olsa azalmış, kavgalar, yürüyüşler, protestolar engellenmiştir. Demokrasi rafa kaldırılmış, askerler yönetime geçmiştir. Siyasi tutuklamaların artması, kimi partilerin siyasetten menedilmesi, herhangi bir örgüt üyesi olmanın cezalandırılması ve daha birçok özgürlüğün ve insan hakkının yok sayılması, Türkiye'de siyasi hareketlerin gücünün azalmasına sebep olmuştur. Ancak bu darbe, roman kişisi Gülfidan için bir farkındalık yaratmıştır. "12 Eylül'le birlikte örgüt üyeleri çeşitli kılıklarda gizlenmeye başladıklarında Gülfidan'ın fark ettiği, kendisinin on yıldır zaten kendinden de örgütten de gizli bir yaşam sürdürmüş olduğudur. Örgüt üyelerinin gizlenmeye başladığı bu noktada o, üzerine çektiği kara örtüyü yakarak ve bu sürecin tecrübesini yazarak gizliliğine son verir" (Parla 2003: 345-346). Yazma eylemi, Gülfidan'ın kendisini ortaya çıkarmak, yıllardır yaşadıklarını, hayatının kendisinden nasıl alındığını anlatmak içindir. Bu farkındalık Gülfidan'ı yazmaya, daha çok da eleştirmeye sürüklemiştir. Yazdıklarına gece dersleri adını veren Gülfidan, bu yazılarında bireyselliğinin nasıl yok edildiğini, bireyselleşmek isterken nasıl çatışmalar yaşadığını anlatır. Bunlar *Gece Dersleri'nin* yazarı Latife Tekin'in bizzat yaşadığı tecrübeler gibidir.

"Daha *Gece Dersleri'ni* yazarken içimizde tartışmalar başladı. Benimle aynı politik hareketin içinde olan insanlar arasında, ne yazdığımı bilen kişiler vardı. Yazmamam için çeşitli uyarılar aldım başlarken. Tehditle karışık uyarılar... Kitap ortaya çıkmadan önce başladı zaten gerginlik. Oysa ben Türk Sol Hareketi'nin *Gece Dersleri'nde* tartıştığım şeyi tartışması gerektiğine yürekten inanıyordum, hala da inanıyorum" (Gökçe 2012: 27).

Gerek bir kadın yazar olarak Latife Tekin, gerekse romanın kadın karakteri Gülfidan, kolektivite içinde bireyselliğin önemini kaybetmesine karşı ortak bir tepki verirler. Nitekim bu sözlerden de anlaşıldığı gibi, kitabın yazılış amacı da bir tepki vermek içindir. Örgütlü hareketin yüklemiş olduğu davranış rolleri, yeni bir kimlik kazandırırken, öz kimliğin, bireyselleşmenin önünde büyük bir engeldir. Romana yansıyan bu engelleme, cinsiyet üzerinden yansıtılır. Dolayısıyla Gülfidan, *Gece Dersleri'ni* yazarken, sürekli annesini, yani kadınlığını çağrıştıran bir dil kullanır. "İç odadakiler, devrimin dindar öncüleri, tüzükler, üşüten ürkütücü el kitapları, gönderilen gizli selam ve sevgiler, kolektif aydınlar, delege arkadaşları, örgütlenmiş düşüncenin sesi, Gülfidan'ın bunlardan kaçarak sığınacağı tek yer, annesinin masalsı, fantastik sesidir" (Parla, 2004: 354). Kolektif hareketler için, amaç ve ideal kişilerden daha önemlidir. Bireysel tercihler veya özellikler, kolektif amaç için feda edilebilir. Romanda, kolektif amaç için feda edilen Gülfidan'ın kadınlığıdır. Bu tavır, Gülfidan'ın çocuğunu aldırma zorlanmasıyla somutlaştırılmıştır. Bir kadın olarak var olan Gülfidan, Sekreter Rüzgâr olmaya zorlanmıştır. Bu zorlama ise Gülfidan'ın iç dünyasında bir çatışmaya ortam hazırlamıştır. Çünkü olmak istenilen ile olmaya zorlanılan, bedensel olan ile ideolojik olan kimlik arasında çatışma yaşanır. Zaman zaman kopuşlar yaşayan Gülfidan, kolektif hareketin kendi

dünyasında açtığı uçurumu, “Bedenimle ruhumun bir daha yan yana gelmesinin imkânsız olduğunu düşündüm.” (Tekin 2012: 48) cümlesiyle özetler.

Gülfidan, parçalanmış benliğini, yazarak ortaya çıkarır. Bu parçalanmışlık ise yazılarının her noktasında sezilir. “*Gece Dersleri’nde* parçalanmışlık her şeyden önce dilde, sonra bedende, zamanda, mekânda ve anlatıyı oluşturan sesler de görülür” (Parla, 2004: 344-45). Eseri tüm bu kategorilerde değerlendirdiğimizde, ideolojik, politik, örgütlü dil ile masalsi, çocuksu, kadınsı, bireysel dili; kadın bedeni ile erkekleştirilmeye çalışılan bedeni; geçmiş, gelecek ve şimdiki zamanı; kolektif kimliğin mekânları ile bireyselliğin ortaya çıktığı mekânları; yine ideolojik, politik sesler ile çocuksu, kadınsı, bireysel sesleri bir arada ama iç içe geçmiş bir şekilde görebiliriz. Yazarın bu tercihi, anlatıda yoğunlaştığı parçalanmışlığı sezdirmede etkili olmuştur. Nitekim Gülfidan’ın anlatımıyla okunulan roman, Gülfidan’ın kolektif kimlik ile bireysel kimliği arasındaki çatışmayı, anlatım unsurlarıyla da gösterir.

SONUÇ

Gece Dersleri romanı, kolektif kimlik taşıyıcılarının düşünme biçimlerini, davranış ve yaşayışlarının ortak özelliklerini geniş oranda yansıtmıştır. Roman, özellikle de belirli bir döneme özgü insan tiplerinin dünyaya karşı bakışını, siyasallaşmanın kişiler üzerindeki yönlendirici etkilerini, örgütlü yaşamın kişisel hayata nasıl müdahale ettiğini ve kolektif kimliğin diğer kimlikler üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu gösterir. Roman kişilerinin düşünceleri, kullandıkları dil, günlük yaşamları, geleceğe yönelik idealleri, döneme yönelik teorik tespitlerle benzerlik gösterir. İdeolojik yaşamak, kitle psikolojisi ile hareket etmek gibi davranış özellikleri, sosyolojik ve psikolojik verilerle uyur. Diğer yandan ise kolektivite içerisinde, bireysel kimlik ile var olmanın güçlüğü, yine kolektif bir kimlik giyindikten sonra o kimliği üzerinden çıkarmanın zorluğu da romanda tespit edilmiştir. Bir yaşam biçiminden çıkıp başka bir yaşam biçimine girmek, kolektif simgelerin yerini bireysel tercihlere bırakmak, ortak davranış rollerinden kişisel algılara yönelmek, bireyler için bir sorun teşkil etmektedir.

Romandaki çatışma unsuru kolektif kimliğin baskın hegemonyasına karşı bireyselliğin öne çıkarılmasıyla başlar. Kişi bir yandan kendiyse bir yandan ise grupla çatışmaya başlar. Kendiyse çatışır çünkü, kolektif alışkanlıklarından, kolektivitening dilinden soyutlanması zaman alacak bir süreçtir. İçinde bulunduğu grup ile çatışır çünkü bu da gruba karşı bir direnme, bir başkaldırı mahiyetindedir. Gülfidan kadınlığına, cinsiyetine, bireyliğine dönmek istediğinde hem kendiyse hem de grubun diğer üyeleriyle karşı karşıya gelir. Nitekim romanın açık tezi de kolektivite içinde ben olabilme sorunsalı ve siyasal gelişmelerin bireysel düzlemdeki izdüşümleridir.

KAYNAKÇA

- Alagöz, M., (2005), *İdeolojik Aklın Serüveni*, İstanbul, Babil Yay.
- Anık, M., (2012), *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*, İstanbul, Açılım Kitap Yay.
- Bilgin, N., (2007), *Kimlik İnşası*, İstanbul. Aşına Yay.
- Canetti, E., (2006), *Kitle ve İktidar*, İstanbul, Ayrıntı Yay.
- Giddens, A., (2010), *Modernite ve Bireysel Kimlik*, İstanbul, Say Yay.
- Gökçe, A.Y., (2012), *Latife Tekin'in Romanlarında Toplumsal Değişim*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Göktolga, O., (2012), *Postmodernite ve Siyasal Kimlikler*, Malatya, Bilsam Yay.
- Jung, C.G. (2006), *Analitik Psikoloji*, İstanbul, Payel Yay.
- Le Bon, G., (2005), *Kitleler Psikolojisi*, İstanbul, Yağmur Yay.
- Mardin, Ş., (2013), *İdeoloji*, İstanbul, İletişim Yay.
- Parla, J- Irzık S., (2004), *Kadınlar Dile Düşünce, Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul, İletişim Yay.
- Tekin, L., (2012), *Gece Dersleri*, İstanbul, İletişim Yay.
- Toprak, B., (2003), *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961-1980, Cilt:3*, İstanbul, YKY Yay.